У пригорщі брав би тото зелене село, леліяв би, як дрібненьку запашну отаву, гладив би, як паву.

Дивіть, хитається межи горами, гей дубова колиска у віночку, чічки розкидає.

Хотів би тоті чічки позбирати, вітрові не дати, в садочку посадити. Та скілько разів рука за ними посягне, стілько разів мерця підіймає.

Сухі, надмогильні квітки на цминтарних, струпішілих хрестах.

А хоч би їх позліткою золотити, не повеселіють.

А хоч би їх росою росити, не покрасніють.

Лиш би їх до серця тулити, лиш би ними серце кривавити.

Най би раз сонце на каміннім вершку сіло, най би на тото село подивилося.

Студені, чорні долоні його обтулять, німі лиця його стривожать. Хмарами його обсотають, ожеледдю зажеледять.

У пазуху ховав би тоті хмари, коло серця їх грів би.

Коби влазилися, коби серця не розмняцкали!

Плачі горами стеляться, дугами гори уперізують. Буйні вітри ними граються. Тут були, тут нема: співанки жалібні.

Зоря росою їх змиває, гей мід спиває.

Таке село тихоньке, таке зарошене! Деревище у мокрій ямі межи німими могилами.

Ану, беріте та голубіте його, ану, пестіть та обіймайте!

Лиш варуйте серце, бо воно вам серце покервавить, глибоко покарбує.

I

Дьидя гримав кулаком у стіл і погрожував Петрикові, що його утопить, бо пустий, бо хоче багато їсти.

Петрик ховався дідові під приділок і шепотів синіми губками, що не боїться дьиді, бо піде з дідом.

На те дьидя м’якнув і відпускав його дідові:

— Хоть беріт ’го у пазуху, а хоть у торбину, я вам не бороню. Віна мені не дали-сте, чим їх нагодую?

Дідові руки дрожали, як Петрика гладили:

— Не журітси, небожєта, тото чемний онука, буде мене слухати, буде бабі помагати.

А неня плакала.

Під гору взяв дід внука на коркоші, аби не покотився надолину, як яблуко. Баба стояла вже навперед хати і визирала годованця.

— Ходи ’д бабі, Петрику, ходи борше, лиши діда!

Відтак завела його у хату та й денцівку дала й казала, що буде на припічку спати ніжками до печі. А дід казав, що купить йому велику сопівку на вісім пальців.

— Та й бриль касьтровий тобі куплю, а баба павами обтичьит!

Петрик роздивлювався по хаті і бачив образи, стіл, грядки й полиці тоті самі, що в дьиді. Лиш комин був інший: кафльовий, мальований. Дід посадив його на коліна і уважав, аби в печі горшки не позбігали. Показував пальцями мальованих стрільців на комині та й розказував, як вони татарів та багачів різали, смолою обкапували. І обіцював, що справить йому пушку і топорець зробить.

Десь так через тиждень прийшла неня відізнати, що її дитина робить. А Петрик такий біленький, такий вичесаний, гей голубець. Розповідав нені, як йому добре у діда. Хвалився, що разом з дідом і бабою на лавиці обідає і разом вечеряє. Показував сопівку, і постільці дублені, та онучки черлені та й питався нені, чи вже великий, чи не міг би татарів та багачів стріляти, як оті стрільці на комині.

Та й дід і баба його хвалили, а неня радувалася.

На храм вуйни і вуйки з чужих сіл посходилися. Петрикові обарінки давали, називали чемним легінем.

— Файного, діду, онуку маєте, коби здоров був!

— Тото у мене господар, діда ввечір роззуває, люльку дідові запікає.

— Ой ні, то бабина дитина, мені горшки сокотит, з окропу пінку збирає.

Хлоп’яче бліде личко рум’янилося і ховалося за бабину опинку.

— Шо поцтиве, а шо мудре, най си тєкне. Я вже не раз кажу бабі: коби ше нам люди не наврочили нашого парубка!

— Нівроку, нівроку!

— А йди-ста, Петрику!

— Йди, небоже, поцулуй вуйну в руку.

— Файно, рости великий!

— А цесу вуйну, а цесу? А тепер вуйків! Кажу вам, така дитина, що аж!

По харчунку дід дальше веселив гостей своїм внуком.

Петрик ще ніколи не бачив тільки незнакомих очей, щоби на нього дивилися. Обминав їх, як вогнисте проміння, від котрого паленів і розтоплювався. Вуйни досягали його руками і гладили, як біле курятко, аби зі собою освоїти. Але він, як слиж, висувався з-під долонь і утікав під стіл та й заслонювався звисаючою скатертю. Тоді усі хвали переходили на легкі докори, а з годного легіня робилася бабина дитина. Бабине приговорювання не могло його вигулити з дучки, аж доки дід не сів на порозі і не заграв гуцулки в сопівку.

А тепер дід тобі каже, аби-с йшов гайдука данцувати, най вуйки та вуйни видют!

На дідове слово хлопець несміливо попід боки брався, підскакував і присідав навприсядки, плескав землю ручками.

— Гей-гоп, гопачя!

— Йкий данцівник годний!

Худокосте, захмарене дідове лице ясніло під сивим, гей вишневий цвіт, волоссям, а його веселість перелітала і на лиця усіх гостей. Вуйни розбезпечувались і підспівували довгими, крутими голосами, а вуйки підтуптували ногами. Та коли данцівник відтанцював своє, дід заводив такої жалібної, що усі гості надолину голови спускали, як птахи, дощем зіпрані, а баба глибоко зітхала. Петрик піснів на вид покорченої і засумованої старині і, як кіт, крадьки надслухував, бо хотів дізнатися, хто тому винен. Але не міг дослухатися свого, бо стариня падькалася та нарікала на тяжкі роки, а дід згадував вправді давні, ліпші часи та кривдувався на теперішні так, як каждого вечора перед бабою кривдується. Руки собі заломлював і казав, що уся Гуцулія на старців переходить. Аж як прийшла бесіда про дідового зятя і доньку та про їх діточок, вхопив Петрика туск за серце і витиснув наверх сльози, як росу на голубих чічках.

Небагато хибувало до того, щоби наголос був не розплакався, але баба погрожувала йому, що відведе назад до дьиді і що там дадуть йому чиколонки їсти. Та й тим діточий плач загатила, туск у серці потановила. А гості казали йому соромитися за таке м’яке діточе серце.

— Поки-с у діда, то не плач, небоже, ше тот чєс не прийшов на тебе!

На великдень баба убрала Петрика, як паву, і провадила з дідом до дьиді у гості. По дорозі писанки з пазухи виймала, людським дітям за простибі роздавала.

— А єк ми, Петрику, загинемо, то ти будеш за дідову та й бабину душу давати, будемо менше карбів мати.

Петрик не раз уже бачив у селі похорони, чув голосні, жалібні плачі, а вкупі з ними й бесіду про карби, котрих навіть старші люди лякалися і на яких згадку сумко зітхали, як перед чорною зловіщою тучею або

чумою жахалися. У його хлоп’ячій уяві виступали ті карби темними, неясними, страшними ворогами його старині, вуйків, і тіток, і усього великого села.

— Не бійтеси, дідику та й бабко, єк купите мені стрільбу, то я тоті карби вистрілєю шо до лаби!

II

Сталося так, що дід не діждався помочі із свого внука. Як лишень Петрик виходив свої роки до школи, поховали діда, а дьидя забрав сина від баби і передав у чужі руки, у місто до школи.

— Коли-с не гарен робити, то ґаздов не будеш, письма бериси!

От так, як би буря зірвалася і з рясного, зеленого саду відчімхала молоденьку галузочку у ярі та й у млаку межи лози загнала.

Як би на тому місці велика, кервава рана лишилася і переділювала одно життя і одно тіло на дві нерівні часті.

Намагався той біль переболіти, тоту рану загоїти.

Гнувся додолу, як лоза від вітру, мовчав, як маленький гріб, а очима крадьки папоротиного цвіту шукав.

Болю не переболів, рани не загоїв.

Тріпався, як птах у клітці, і ще дужче калічився. Обезсилений падав і дивився на відтяте життя, на молодість яснокрилу та й, як злодій, до свого села перекрадався.

Бачив леваду, могилами укриту, червоною луною забагрену; чув жасні стони карбованих кістяків голих, пізнавав їх і плакав.

Здригався і прокидався зі зболеним, карбованим серцем.

Сам себе не пізнавав у панському плахтю, і люди його не пізнавали.

Соромився кожного кроку й утікав від людей. А на ферії прилітав Петрик додому.

Баба з радощів у долоні сплескувала, до нені говорила:

— Ти у Бога шіслива, шо таку дитину маєш! Аді йкий пишний, панцке лице має!

А як Петрик у неділю стояв у церкві коло дяківського крилоса, то баба його очима пасла та усім кумам у бабинці за нього шепотом розповідала.

— То на світі поцтива дитина, у великих школах учьиєси, мене у руку цулує. Так письма береси, що паничів учьит і старині грейцір посилає. То велику голову має!

А як куми звели до того бесіду, що він головою не вдався ані у свого дьидю, ані у неню, лиш таки в свою бабу, то вона не могла з радощів говорити і хіба потакувала головою та й обома сивобровими очима мірила Петрикову голову.

Ґазди обступали Петрика і випитувалися його про всячину, а баба зараз десь збоку ставала і помагала внукові відповідати на завдані питання.

— Тото, любєтка, не наша голова до такого розуму ей де!., тото очима траба би їсти.

Бадіки хотіли її приперти, аби так хлопця не перехвалювала, але баба сіпала Петрика за рукав і кликала додому, а бадікам не давалася переговорити.

— Нас хоть би у тімє хто гупав, то нічо не вигупає, ой не вигупає, любєтка!

На танці легіні брали Петрика межи себе, називали стриженим урльопником і просили, аби танцював сольки. Дівчата підсмішкувалися, здвигали плечима, із стрижаком танцювати соромились.

— А де твої, Петрику, пави?

— Де топорець карбований?

— Де твоя стрільба, Петрику?

Аж баба не втерпіла, ганьбити їх мусила.

— Ніби він на вас дивитси, ніби ви против него? Ше таку приведе біленьку паню, шо будете єї в руку цулувати. Йкої нужди шкіритеси?

Дівчата ще дужче сміялися, бабині слова на кпи брали. Лиш чорнобрива Калина Несторієва не відзивалася, жалем серце обсотувала, сумом твар запишнювала.

Отік нагадувала собі, як з Петриком вівці пасла, співанки співала, прошивки йому вишивала, на свят-вечір оріхами частувала.

Отік ловила тоті слова, котрими колись Петрикова баба до неї лебеділа, своєю невісткою називала. Наче за мерцем, за Петриком банувала.

По слотливім тижні баба веріткою накривалася, із внуком у ліс гриби збирати вибиралася.

Бродили травами обоє, по коліна зарошені. Глипали через окіп у камеру і бачили гриби, як густу розсаду. Переступили і збирали.

Надійшов злісний. Розкричався на бабу, відобрав кошіль і вхопив за верітку. Баба спирала і відпрошувалася, як дитина.

Злісний трутив її так, що вона упала. Петрикові лють бесіду відобрала, стояв, як свічка. Злісний глянув на нього і, кидаючи кошіль та й верітку, усміхнувся: "Встидзь сє, пан, зе старов хлопков гжиби збіраць, пан гімназияста!"[87].

І пішов далі.

Баба приходила до себе й радувалася верітці та й кошелеві, начеб дістала їх в дарунку від злісного, а рівночасно билася в груди і йойкалася та нарікала сама на себе, що один карб більше заробила.

А Петрик чув, як в його серце новий карб врізувався.

III

Ще листєчко з дерев не попадало, ще багацька бараболя у купинах не дійшла, ще коноплі у мочулах не вимочились, як Петрикова баба забагла умирати.

Смеркало.

Крилаті, темні тіні на стінах сідали і, мов сільські гробарі над гробом, ждали.

А світло їх у закутки заганяло.

— Буду гинути, Петрику!

Неня свічку у руці придержувала і сплаканими очима потакувала, що баба буде гинути.

— Що вас болить, бабко?

— Усе тіло болит, небоже, бабу.

— А не мож би лікаря привезти?

— Ей де, небоже! Прийшов чєс, та й нема куда. Багачі кличут, та шо з того? Або ми маємо відки?

— Чемна дитина! — шепотіла баба і намагалася піднести руку, аби погладити внука.

Дрібні сльози розплилися по її набресклому, восковому лицю і потавали в ньому, як краплі роси на перегорілому пласті сіна.

— То баба хочут, синку, аби-с з ними на смерть по-прощьивси, — відгадувала неня бабину волю.

Петрик вхопив бабині руки, цілував і плакав.

— Просшьий мене, Петрику!

— Най Біг простить, бабко.

— І другий раз!

— Най Біг простить.

— І третий раз!

— Най Біг простить.

Тиша пролетіла через хату, сльозами обмита.

Баба по стелині наляканими очима водила, руки підіймала і як би рій мух від себе обганяла.

— Карби, карби! — простогнала тяжко, мовби через горло важку, велику колоду перетручувала.

— Тото, небоже, бабі карби уже привижьиютси.

Петрик мимохіть глипнув на стелину, але, крім закурілих, давніх сволоків, не бачив нічого.

Баба примикала очі і перехилювала вдолину голову та й гейби ховалась перед падучою згори скалою.

— Любко-бабко, не бійтеся ніяких карбів, ви ще подужаєте.

Баба була би внукові перечила, але не могла, а замість неї неня говорила:

— Тото, синку, перед смертев кождому карби показуютси, на душу чікают. Тобі дав біг таку долю, шо учьиєшси у школах та й будеш великий розум мати, будеш тим паном. То ти меш кібзувати, шо гріх, а шо ні, за шо карбуєси карби. А ми, синку, невчьині, не знаємо. А хоть

знаємо, то у біді не памнітаємо, шо робимо, а то все йде на душу. Шо гріх, то все карб на палици у пана Бога та й на души карб. Єк душя на тот світ приходит, то єї карби уже пораховані, уже муки терпіти має. Видиш, небоже, шо коло нас бідно дієси, та й не раз гріхи робитси. Не віддастси довжок, возмеси чужу форостину, залихословитси — та й вже є, вже тото у Бога карбовано. А за кождий карб траба кару приймити. Коби-то ми бірували, коби-сми сокотилиси.

— Карби! Карби! — стогнала баба й руки випручала.

— Не бійтеси, ненько, біг з вами! Ше дітей лишьиєте, ше за вас молитися будут та й пан біг умалит вам карби, — як могла, потішала донька бабу. — А може, Господь даст, шо мій Петрик на попа вивчьитси, то буде за вас служби правити, будут вам карби даровані.

— Будуть вам, бабко, карби даровані!

Бабині очі останній раз подивилися приязно і ласкаво на Петрика як на одинокого рятівника і помаленьки ледом замерзали.

А бабині карби зірвалися і роєм за душею гнали, з хати вилітали.

Навкруги ліси глухо шуміли, трави тремтіли, до землі стелились.

Бабина душа вибігала на верховіття дерев, перескакувала з листка на листок, стручувала росу і тріпотіла голими порубаними крильцями.

Боялася з карбами ще дальше ’д горі летіти, але вітер займив її силоміць.

За нею розбіглися жалібні плачі і тужливий голос трембіти та й сільських дзвонів, але не могли її здогонити.

Верталися назад голими ножами і викроювали у Петриковім серцю карби, котрі ніколи не загояться і не заростуть панським салом.

1901 р.